

Yakut Türkleri

Yakut Türkleri kendileri için Saha adını kullanmaktadır. Yakut adı Tunguzlarda Yako şeklinde, Buryatlarda +t çokluk eki ilavesiyle Yakut şeklinde kullanılmaktadır.

Yakut Türkleri kendileri için Saha adını kullanmaktadır. Yakut adı Tunguzlarda Yako şeklinde, Buryatlarda +t çokluk eki ilavesiyle Yakut şeklinde kullanılmaktadır.

Saha kelimesinin ise *çaka > *yaka (kıyı) kelimesinden ses değişimiyle ortaya çıktığı ve bu halkın uygarlığın kıyısında veya ülkenin uzak sınırında yaşadığını ifade etmek üzere kullanıldığı yolunda görüşler bulunmaktadır. Böylece Yakut adıyla Saha adı y > s değişikliği ile aynı kökten getirilmektedir. Bu kelimelerin Türk lehçe ve şivelerinde olduğu gibi Moğolca, Buryatça gibi diğer Altay dillerinde de karşılıkları bulunmaktadır.

Yakutlar'ın, Hun Türkleri'nin bir kolu olan Kurıkanlar'dan (Güligan) veya Sakalar'dan geldiği yolunda görüşler vardır. Yakut Ülkesi, Rusya Federasyonunun en geniş Slav kökenli olmayan milli cumhuriyetidir. Yüz ölçümü 3.103.000 km² dir. Ancak bu alanın %1'i tarıma el verisidir.

Yakut Ülkesinin asıl zenginliği altın, elmas, kurşun, kömür gibi madenlerdir. Yakut Ülkesinde sayısı yüz bini bulan göl ve çok sayıda nehir bulunmaktadır. Irmakların en uzununu 4.700 km.lik Lena'dır. Yakutlar, ren geyiği yetiştiriciliği, avcılık, balıkçılık ve Lena Vadisi'nde yapılan tarımla geçinirler.

Bu günkü Yakut Özerk Cumhuriyeti 1922'de kurulmuştur. Daha güneylerde yaşarlarken, bu güne kadar tam belirlenemeyen bir tarihi olay sebebiyle 13.-14. yüzyıllarda şimdiki ülkelerine gelmişlerdir. 1989'da yapılan nüfus sayımına göre 382.555 kişilik bir nüfusa sahip olan Yakut Türkleri'nin 365.236 kişilik nüfusu Yakut Özerk Cumhuriyeti'nde bulunmaktadır ve bu özerk cumhuriyetin 1.094.065'i bulan nüfusunun % 33.4'ünü meydana getirmektedir.

Yakut Özerk Cumhuriyeti'nde Yakut Türkleri'nden başka 17.415 Tatar Türkü ve 13.366 diğer Türk topluluklarından insanlar yaşamaktadır. Bunların genel nüfusa oranı ise 2.8'dir. Böylece Yakut Özerk Cumhuriyeti'nin genel nüfusunun 36.2'sini Türk toplulukları teşkil etmektedir. 550.263 kişilik nüfuslarıyla Ruslar genel nüfus içinde 50.3'lük bir orana sahiptirler. Diğer bir Slav asıllı topluluk olan Ukraynalılar 77.114 kişi olan nüfusları ile Yakut Özerk Cumhuriyeti'nde %7'lik bir orana ulaşmışlardır.

Çok güçlü bir milli şura sahip olan Yakutlar, dillerini Ruslara da öğretmişlerdir. Tüccar ve idareci Ruslar Yakut Türkçesi ile konuşurlar. Ayrıca Evenki, Even, Dolgan boyları ile Sahalin ve Amur vilayetlerinin yerli ahalisi de Yakut Türkçesi'nin ağızlarıyla konuşmaktadır. Bu topluluklardan en büyüğü olan Dolganlar 5.000 kişidir ve kuzeyde Rusların çoğunlukta olduğu Taymir bölgesinde yaşarlar. Yaşadıkları bölge yanında ağız özellikleri ile de araştırmacıların ilgisini çeken Dolganlar,

Yakut Türkçesi'nin Tunguzca ile karışmasından meydana gelmiş, Yakut Türkçesi'nden ses ve şekil bakımından çok fazla farklılaşmamış bir Türkçeyle konuşurlar. Dolgan Türkçesi'nde Eski Türkçenin fonetik özellikleri Yakut Türkçesi'ne göre daha fazla korunmuştur. Tunguzca'nın Dolgan Türkçesi üzerindeki etkisi ise büyük ölçüde kelime hazinesiyle sınırlı kalmıştır²⁵.i. Tunguzca'nın bu etkilerine rağmen Dolgan Türkçesinin söz varlığı, diğer Türk lehçe ve şiveleri ile mukayese edildiğinde Türkçe unsurların büyük ölçüde korunduğu görülmektedir.

Rus tarihçilerinin verdiği bilgiye göre 1681'de 26 Yakut Türkü Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Çar I.Petro'nun vergi indirimi ve mükafatlandırma çabalarıyla 18. yüzyılın sonunda Yakutların yarısı Hıristiyanlaştırıldı. Kiliseler açıldı, Yakut dilinde ibadetler başladı. Ancak Hıristiyanlaşan Yakutlar Şamanlık'taki dini gelenek ve ibadetlerinden vazgeçemediler. Hıristiyanlaştırma siyaseti, Ruslaştırma çabası için bir basamak teşkil etti. Rus isimleri şart koşuldu, hatta coğrafi isimler bile değiştirildi.

Yakutlar'ın dili, diğer Türk boylarından uzakta kalmış olmalarının da etkisiyle önemli fonetik değişiklikler göstermektedir. Fakat diğer Türkler için Yakut Türkçesi'ni anlamaktaki asıl zorluk, bu dile bir çok Moğolca unsurun girmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Yakut Türkçesi'nin kelime hazinesinin %26'sını Moğolca, %32.5'ini Türkçe %5'ini Tunguzca ve Samoyedce, geri kalan % 36.5'ini de Yakutlar'dan önce buradairda yaşayan ve Yakutlar tarafından asimile edilmiş olan bir topluluğun dilinin teşkil ettiği sanılmaktadır.

Yakut Türkçesi'nin kelime hazinesinin %50 Moğolca ödünç kelimeye dayandığı görüşü varsa da bunu doğru kabul etmek mümkün değildir. Yakut lehçesinde veya bazı iddialara göre Yakutça'da diğer Türk lehçe ve şivelerine göre bazı önemli fonetik ve morfolojik farklılıkların bulunduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Ancak bu dil veya lehçenin başka hiç bir dil veya dil kolu ile (lehçe, şive vb.) olmadığı kadar Türkçe ile şekil ve cümle yapısı bakımından ortaklığı vardır. Türkçe'nin uzak kollarından olan Yakut

Türkçesi diğer Türk şivelerine göre Tuva, Hakas ve Başkurt Türkçeleri'ne biraz daha yakındır. 19.yüzyılın başlarından beri bir yazı dili olan Yakut Türkçesi'nin üç ağız bulunmaktadır: Birincisi yazı dilinin dayandığı Kangal-Vilguy, ikincisi Nam-Aldan, üçüncüsü ise Dolgan ağızıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, Yakut Türkçesi'nin kökeni konusunda birbirinden farklı görüşler vardır. Reşid Rahmeti Arat, Yakut Türkçesi'nin Ana Türkçe'den Çuvaş Türkçesi ile birlikte ayrıldığını; Poppe, Yakut dilinin Türk dili ailesinin Kuzey grubuna girdiğini ve muhtemelen 14. yüzyılda Tuva diline yakın bir koldan çıktığını söylemektedir. Ramstedt ve Ligeti ise Yakut Türkçesini, Çuvaş Türkçesi gibi Türkçe'nin ayrı bir lehçesi olarak ele almaktadır.

Yakut Türkleri'nin 19. yüzyılın başlarına kadar bir yazı dilleri ve alfabeleri yoktu. Böhnting 1851 yılında Yakut Gramer'i yazdığında Rus Kiriline dayanan bir alfabeyi kullandı. Bu alfabe daha sonra 1899 yılında Pekarski, 1908 yılında da Radloff kullanmaya devam ettiler. Resmi alfabe, S.A. Novgorodov tarafından Rus Kiriline dayandırılarak hazırlandı ve 1923 yılında yürürlüğe kondu. 1929 yılında Latin alfabesine geçildi ise de 1938'de yeniden Kiril alfabesi kabul edildi.

Sovyet ihtilaline kadar Yakut Türkleri'nde hikaye, roman, tiyatro türü eserlerin verildiği bir yazılı edebiyat yoktu. Bunun birinci sebebi edebiyatla ilgili olanların sayısının azlığı ve okuma-yazma oranının düşüklüğüdür. Rusların Yakut Türkleri için meydana getirdiği alfabe tamamen dini amaçlıydı ve İncil türünden dini eserler dışında başka eserlerin basımında kullanılmamaktaydı. Bu sebeple değişik defalar Yakut Türkleri için düzenlenen alfabelerin hiç biri edebi eserlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmadı.

Yakut Edebiyatı uzun süre diğer Türk toplulukları ile ortak olan ve kökleri çok eskilere dayanan masal, destan, kahramanlık efsaneleri türünden anonim eserlerden ibaret kalmıştır. Bu anonim eserler arasında "Olongkho" diye anılan kahramanlık hikayeleri nesilden nesile zenginleşerek ve genişleyerek aktarılmış; bazıları 10-15 bin beyite kadar çıkmıştır. Bunlar genellikle ana kahramanlarının adıyla, "Nyurgun Bootur, Erbekhteı Bergen, Müljü" gibi adlarla anılır. Üslup ve kurgu olarak hepsi birbirine az veya çok benzer. Hepsinde de bilgeler, köleler, Abaasy denilen insan yiyen mitolojik varlıklar bulunur. Bu destanlardaki ortak konu, insanları öldüren Abaasy adlı deve karşı bir kadını veya bir toprağı kurtarmak için verilen mücadeledir. Kahraman, köyün veya kabilenin mutlu olması için savaşır ve sonunda başarılı olur. Bu eserler yapı olarak diğer Türk ve Moğol destanlarına benzerler. Gösterişli törenler, hayal ve abartma örnekleri, sıfat ve benzetmeler oldukça fazladır. Bu destanlardaki tasvirlerden, tabiat zenginlikleri, giyim-kuşam, evler, silahlar ve sosyal pratikler hakkında çok şey öğrenilebilir. Bu Olongkholar ezberden ve enstrümanlı olarak şarkı şeklinde söylenir. Yakut Türklerinin sözlü edebiyat terimleri, bu eserleri ortak Türk Edebiyatı köküne götürmekte ve geleneğin eskiliğini ortaya koymaktadır. Olongkho, Kırgız Türkçesinde "oleng,ölöng" şeklinde ve şarkı anlamında kullanılır; -ko kısmı ise koş-"şarkı söylemek" sözüyle ilgilidir. "Toyuk" terimi "şarkı söylemek, terennüm etmek, övmek" anlamına gelir. Eski Türkçede "toyık" şeklinde "şair,şaman marşı, sihir" anlamlarında kullanılır. "Kılıhak" terimi ise kıl ve sak sözlerinden meydana gelir, kıl "kopuzun teli", sak ise "çak-" fiilidir. İkisi birden "kopuzun telinden çıkan ses" anlamında kullanılır. Yazılı edebiyat döneminde eser veren Yakut yazar ve şairlerine de ilham veren sözlü edebiyatın diğer türleri arasında efsaneler (sahan), hikayeler (kapsan), masallar (ostuoruya), ilahiler (algis), türküler (iria, chohon), atasözleri ve destanlar sayılabilir.

Manzum sözlü edebiyat eserlerinde kafiye yerine, eski Türk şiirinde olduğu gibi, mısralardaki ilk hecelerin ses uyumlarına dayanan aliterasyon kullanılır. Mısralar yedi heceli veya daha uzun olabilir.

Yakut Türkleri'nin yazılı edebiyatı 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır. Ruslar, 1632'de Yakut Ülkesi'ni ilhak ettikten sonra Yakut Türkleri'nin sosyal, ekonomik ve kültürel durumlarında önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Rus etkisi her alanda gittikçe artmış; bu durum hürriyet özlemini ve bağımsızlık duygusunu artırmıştır.

Yakut yazarı V.V.Nikiforov kurduğu Saha Soyuna (Yakutlar Birliği) adlı dernekle "Yakutlar için Yakutisan" fikrini yaymaya çalışmıştır. Yakut Edebiyatı'nın kurucuları şair A.E. Kulakovskoy (1879-1926) tiyatro yazarı A.I.Sofronov (1886-1936) komedi ve hikaye yazarı N.D. Neustroev(1895-1929)'dir. 1920'de aydınların teşviki ve işbirliği ile halkın kültür seviyesinin yükseltilmesi düşüncesiyle Saha Omuk (Yakut Halkı) adıyla bir topluluk kurulur. Yayın organı olarak da "Çolban" adıyla bir dergi çıkarılır. Ancak bu dergide yazılan yazılar ve topluluğun faaliyetleri hürriyetçi ve milliyetçi bulunduğu için 1928'de topluluk dağıtılır ve Çolban'ın yayın kurulu değiştirilir.

Aynı yıllarda Sovyetçi bir edebiyat eğilimi baş gösterir. Bu hareketin başta gelen ismi P.A. Oyunuskay Slepov (1893-1939)'dur. Oyunuskay iyi bir şair, nesir ve tiyatro yazarıdır. Otuzlu yılların sonunda tutuklanmış ve hapiste ölmüştür. 1956'da itibarı iade edilmiş ve 7 cildi bulan eserleri 1960'lı yıllarda yayınlanmıştır. Rus iç savaşlarını anlatan "Köngül İriata" (Kartalın Vasiyeti) şiiri ve "Kihil Oyun" (Kızıl Şaman) adlı manzum tiyatrosu ünlüdür. Halk şiirinden yararlanan Oyunuskay, Yakut şiirine hece ölçüsünü sokar.

Sosyalizm propagandası yapan Allay, Mayakovski'nin etkisi ile şiirler yazmıştır. A.İvanov-Kundo (1898-1934) ise "Şu Yıllar" adlı eserinde bir komsomol üyesinin Sovyet ihtilalinin gerçekleşmesi için verdiği mücadeleyi anlatır. Sovyet propagandasının ön plana çıktığı bu dönemde şiir güçlenirken nesir pek fazla etkili olamamıştır. Daha sonraki yıllarda İkinci Dünya Savaşı ile ilgili konular da işlenmiştir.

Yakutlar, diğer Türk boylarından en fazla Kazaklarla ilişki kurmuşlar ve Kazak Türkçesi'nden bazı eserleri Yakut Türkçesi'ne aktarmışlardır. Yakut dilinde yayınlanan ilk gazete ve dergiler, 1905'te çıkmaya başlayan "Saha Doyuta" (Yakut Dünyası), "Saha Olaha", (Yakut Hayatı), 1912-1913'te neşredilen "Saha Sangata" (Yakut Sesi)'dir.